Muluri decorative şi piese masive din lut aparţinând culturii Cucuteni din Muzeul Judeţean Botoşani

Adela Kovács

Rezumat. Lucrarea de faţă îşi propune să prezinte cinci piese din cercetări anterioare, desfăşurate la Drăguşeni-*În deal la lutărie* şi Stânceşti. Piesele aparţin primei faze a culturii Cucuteni şi fac parte din categoria pereţi sau instalaţii arhitectonice. Una dintre piese este posibil să fie parte a unei statui antropomorfe de mari dimensiuni. Piesele, chiar dacă nu cunoaştem cu precizie contextul lor, cu excepţia celor de la Drăguşeni, care provin din Groapa 21, sunt importante prin faptul că, integrate în peisajul epocii lor, precum şi prin analogii, ar putea fi instalaţii monumentale sau chiar piese de cult. Discuţiile şi analogiile scot în evidenţă faptul că aceste piese, chiar dacă fiecare în parte este unicat, au analogii cu alte piese contemporane.
Cuvinte cheie: Cultura Cucuteni, muluri decorative, piese din lut, pereţi decoraţi

Decorative moldings and massive objects made of clay from Cucuteni culture, in Botoşani County Museum. The present paper aims to present five objects from previous researches, carried out at Drăguşeni-*În deal la lutărie* and Stânceşti. The objects belong to the first phase of the Cucuteni culture and can be framed to the category walls or architectural installations. One of the objects may be part of a large anthropomorphic statue. The objects, even if we do not know precisely their context, with the exception of those from Drăguşeni, coming from Pit 21, are important because they are integrated into the landscape of their time, and it is possible, through analogies, to be monumental installations or even cult pieces. Discussions and analogies highlight the fact that these objects, even if each one is unique, have analogies with other contemporary discoveries.
Keywords: Cucuteni Culture, decorative moldings, clay objects, decorated walls

.....

În articolul de faţă abordăm câteva piese care fac parte din registrul decorativ al comunităţilor culturii Cucuteni[1]. Surprinde în zilele noastre fineţea liniilor decorative ale ceramicii, precum şi reprezentările în stil ronde-bosse ale corpului

[1] Piesele au fost prezentate în cadrul International Symposium "From Symbol to Sign (cave art and furniture). The fireplace in temples and sanctuaries (Type and functionality)", Suceava, Romania, 21-23 September 2018, în comunicarea *Decorative moldings from Cucuteni Culture: decoration and symbol* susţinută de Adela Kovács.

uman. În afară de ceramică, membrii comunității au decorat și alte categorii de obiecte, cum ar fi reprezentările antropomorfe și zoomorfe.

Piesele pe care le prezentăm provin din cercetări vechi, fiind găsite în depozitele Muzeului Județean Botoșani. Două dintre piese au fost identificate ca provenind din situl arheologic Drăgușeni-*In deal la lutărie (*jud. Botoșani), alte trei fiind din situl arheologic Stânceşti-*Bobeică* (com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani). Toate piesele puse în discuție se încadrează în prima fază a culturii Cucuteni și se asociază cu materiale Cucuteni A3. Chiar dacă acestea provin din cercetări desfășurate în urmă cu câteva decenii, ele nu au fost publicate până în prezent. O parte dintre ele reprezintă fragmente de muluri decorative.

Decorarea clădirilor trebuie să fi fost o practică mai puțin obișnuită. Bucăți de pereți decorate se regăsesc mai rar decât în cazul altor amenajări din cadrul construcțiilor cucuteniene. De cele mai multe ori, acestea au fost remarcate în cadrul cercetărilor și semnalate ca atare de către cercetători în rapoartele publicate. Descoperirea de la Drăgușeni a trecut neobservată, materialele nefiind prelucrate și spălate la vremea descoperirii lor. În cazul cercetărilor arheologice de la Stânceşti-*Bobeică*, chiar dacă au fost descoperite fragmente ceramice aparținând culturii Cucuteni, sub nivelul getic aparținând sec. VI-III î. Hr., acestea nu au fost menționate în rapoarte sau în monografia dedicată cetăților getice de aici (Florescu A., Florescu M. 2005). Muzeului Județean Botoșani îi revine meritul că a păstrat materialul arheologic neatins încă din vremea anilor '60, astfel încât gradul de conservare a pieselor este unul ridicat.

Pe teritoriul administrativ al comunei Drăgușeni au fost repertoriate 12 situri arheologice, alături de numeroși tumuli, dintre care atrag atenția cele aparținând culturii Cucuteni. În colecțiile Muzeului Județean Botoșani se află materiale arheologice din următoarele situri: *Ocoale*, *Sărături*, *Ostrov* și *În deal la lutărie*.

Materialele pe care le discutăm provin din punctul *În deal la lutărie* și au fost cercetate în anul 1965. Conform biletelor identificate în pachetele cu material arheologic, piesele au fost preluate în data de 7 septembrie 1965, din Groapa 21, de la adâncimi diferite, -1,25, respectiv -1,95 m. Groapa 21 cuprinde un bogat material arheologic, inclusiv fragmente de vase de mari dimensiuni, majoritatea pictate. Materialul ceramic va face obiectul unui studiu viitor, având în vedere numeroasele fragmente descoperite. În anul 1970, Vladimir Dumitrescu a preluat cercetările arheologice sistematice din zonă, efectuând cercetări atât în situl *Ostrov*, cât și *În deal la lutărie* (Dumitrescu 1974, p. 37-47; Dumitrescu 1973, p. 177-196). Până în anul 1970 cercetările au fost desfășurate de un pasionat profesor, Aristotel Crîșmaru, a cărui colecție se află în depozitele Muzeului Județean Botoșani. Acesta a valorificat informațiile arheologice printr-o monografie referitoare la comuna Drăgușeni (Crîșmaru 1977). Planul cercetărilor arheologice este lacunar, nefiind marcate

Fig. 1. Mulură decorativă cu motiv circular, descoperită la Drăguşeni, jud. Botoşani (Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Judeţean Botoşani)
Fig. 1. Decorative molding with circular pattern, discovered in Drăguşeni, Botoşani County (Photo: Sebastian Ciupu, Botoşani County Museum)

numerele gropilor cercetate (Crîşmaru 1977, fig. 2) şi din acest motiv nu putem fixa concret materialul arheologic pe planul cercetărilor din situl *În deal la lutărie.* Până în momentul de faţă, documentaţia originală de şantier nu a fost identificată.

Trei piese masive din lut ne-au atras atenţia în cutiile de păstrare a materialului de la Stânceşti, cercetat în intervalul 1960-1970. Respectivele piese au fost identificate ca urmare a activităţilor de organizare ale depozitelor de la Muzeul Judeţean Botoşani. Lotul de fragmente ceramice aparţinând culturii Cucuteni încă nu a fost analizat, fiind o cantitate impresionantă de materiale recuperată şi până în momentul de faţă nepublicată. Cele trei fragmente la care facem referire sunt discutabile din mai multe puncte de vedere, fiind masive, realizate toate din pastă poroasă, amestecată cu resturi vegetale. Din păcate, contextul exact al acestor piese este necunoscut. Piesele, după identificarea locului de proveniență și „redescoperirea" lor în depozit, prezentau o textură friabilă și asupra lor s-a intervenit pentru stabilizare[2].

Catalogul pieselor

Piesa 1. Drăguşeni-*În deal la lutărie,* Groapa 21, adâncime -1,25 m (fig. 1).

Fragmentul reprezintă un colţ în unghi drept provenit de la un perete decorat, păstrat într-o formă rectangulară. Lutul a fost foarte bine frământat cu paie de la cereale, a căror amprentă se observă pe partea dorsală a obiectului. A fost decorat

[2] Mulţumim şi pe această cale doamnei restaurator Ligia Teodor, din cadrul Laboratorului de Restaurare de la Palatul Culturii din Iaşi - Complexul Muzeal Naţional „Moldova", pentru stabilizarea pieselor.

Fig. 2. Mulură decorativă cu motiv unghiular, descoperită la Drăguşeni, jud. Botoşani (Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Judeţean Botoşani)
Fig. 2. Decorative molding with angular pattern, discovered in Drăguşeni, Botoşani County (Photo: Sebastian Ciupu, Botoşani County Museum)

cu canelură lată, suprafaţa este foarte bine netezită şi tratată cu angobă albă doar pe suprafaţa vizibilă a peretelui. Decorul canelat cuprinde două bucle întregi şi una parţială, circulare. Nu ştim exact dacă aceste bucle formau cercuri concentrice sau spirale. Două dintre muchii au fost netezite bine şi prezintă aceeaşi angobă albă precum suprafaţa exterioară, ceea ce ne-a condus spre concluzia că este un colţ.

Dimensiuni: L = 135 mm; LA = 128 mm; GR = 33 mm.

Piesa 2. Drăguşeni-*În deal la lutărie,* Groapa 21, adâncime -1,95 m (fig. 2).

Piesa reprezintă un fragment relativ rectangular de perete decorat, spart în trei părţi. La fel ca la fragmentul anterior, lutul a fost foarte bine frământat cu paie de la cereale, a căror amprentă se observă pe partea dorsală. A fost decorat cu canelură lată. Suprafaţa este foarte bine netezită şi tratată cu angobă albă doar pe suprafaţa vizibilă a peretelui. Decorul canelat cuprinde un motiv geometric unghiular. Fragmentul este desprins dintr-un panou de dimensiuni mai ample.

Dimensiuni: L = 275 mm; LA = 224 mm; GR = 35 mm.

Piesa 3. Stânceşti (fig. 3).

Piesa reprezintă un fragment de ramă, relativ rectangulară, provenită de la o instalaţie sau o construcţie. Prezintă o parte plată şi o bordură supraînălţată. Pe ambele părţi ale ramei supraînălţate, cu aproximativ 5 cm faţă de bază, piesa continuă. Este posibil să fi fost parte dintr-o cutie sau o masă mai mare din lut, poate de dimensiuni naturale ale unui obiect de mobilier. S-a păstrat un colţ din piesă. Partea dorsală a obiectului este netezită şi pare a fi desprinsă de pe o altă suprafaţă, probabil din lemn (?).

Dimensiuni: L = 123 mm; H = 98 mm; GR = 52 mm.

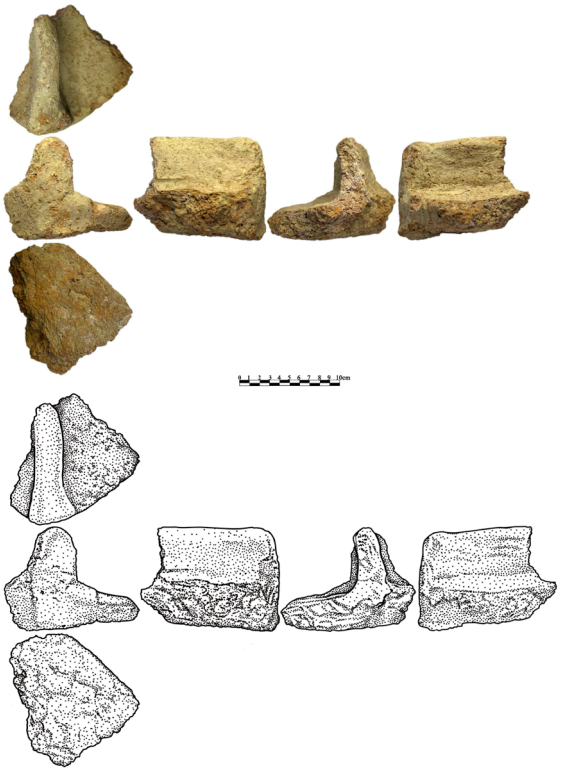

Fig. 3. Ramă din lut descoperită la Stânceşti
(Foto şi desen: Sebastian Ciupu, Muzeul Judeţean Botoşani)
Fig. 3. Clay frame discovered in Stânceşti
(Photo and drawing: Sebastian Ciupu, Botosani County Museum)

Piesa 4. Stânceşti (fig. 4).

Fragmentul reprezintă o piesă aproape întreagă, de formă relativ romboidală, ovală în secţiune. Modelată din pastă poroasă, prezintă două straturi de modelare, un nucleu mai dur şi un strat superior, cu care a fost „îmbrăcată" piesa originală. Grosimea stratului superior se încadrează între 2 şi 3 cm şi se păstrează parţial, fiind căzută în zonele unde nu a făcut priză cu nucleul. Nu prezintă caracteristici antropomorfe sau alte trăsături care ne-ar putea indica modul de folosire al acestei piese. Modul grosier de realizare, precum şi pasta de modelaj, ne-ar putea indica faptul că făcea parte dintr-o instalaţie de mari dimensiuni, fiind descoperit doar un foarte mic fragment din piesa originală. Piesa nu are stabilitate în poziţie verticală sau orizontală.

Dimensiuni: H = 144 mm; LA = 104 mm; GR = 68 mm.

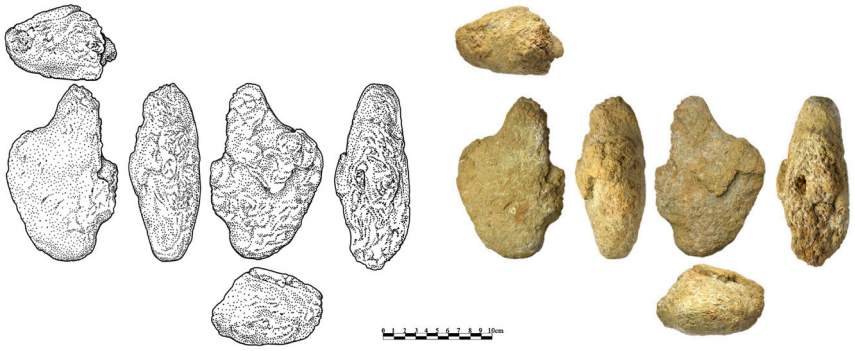

Fig. 4. Piesă cu funcționalitate necunoscută de la Stânceşti
(Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Județean Botoşani)
Fig. 4. Object with unknown use from Stânceşti
(Photo: Sebastian Ciupu, Botosani County Museum)

Fig. 5. Piesă din lut antropomorfizată descoperită la Stânceşti
(Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Județean Botoşani)
Fig. 5. Anthropomorphized clay object discovered in Stânceşti
(Photo: Sebastian Ciupu, Botosani County Museum)

Piesa 5. Stânceşti (fig. 5).

Fragmentul reprezintă o piesă cu aspect antropomorf. Piesa este aproape întreagă, lipsind un fragment din partea superioară. În ceea ce priveşte acest obiect, avem o serie de argumente care pledează pentru un bust antropomorf, fiind o piesă cu stabilitate pe o suprafaţă plană. Este întreagă, cu excepţia gâtului alungit, în continuarea căruia ar fi putut fi reprezentat capul. Umerii sunt modelaţi plastic şi prezintă fragmentare pe una dintre suprafeţe. În directa prelungire a acestora se află gâtul cilindric şi subţire. Corpul are aspectul aplatizat, uşor aplecat în faţă. Suprafeţele sunt foarte bine netezite. Este posibil să fi fost lipit de o structură mai mare sau să fi făcut parte dintr-un context arhitectonic mai amplu.

Dimensiuni: H = 136 mm; LA = 158 mm; GR = 76 mm; D. Gât = 48 mm.

Scurte discuţii asupra funcţionalităţii pieselor

În ceea ce priveşte interpretarea pieselor descrise mai sus, acesta este un demers mult îngreunat de lipsa datelor cu privire la contextul de proveniență. Uneori chiar şi cunoscând contextul şi obiectele asociate, anumite obiecte sunt greu de descifrat din punctul de vedere al funcţionalităţii. În materialul de faţă discutăm două categorii de obiecte: fragmente de pereţi decoraţi descoperiţi la Drăguşeni şi trei piese cu funcţionalitate incertă, posibile elemente din structuri din lut mult mai ample.

Cele două piese ce provin din Groapa 21 de la Drăguşeni-*În deal la lutărie*, chiar dacă de la adâncimi diferite, par să fie realizate din acelaşi tip de material, prin aceeaşi tehnică, cu un strat de angobă albă pe suprafaţa modelată. Posibil, totuşi, să provină din părţi diferite ale aceluiaşi perete. Nu putem exclude posibilitatea ca acestea să fi fost doar suprafaţa exterioară a unei structuri mult mai ample şi mai groase, iar ceea ce noi vedem să fie doar o suprafaţă mică a peretelui sau a unui alt suport din lemn şi/sau lut.

Pereţii decoraţi în cadrul culturii Cucuteni nu sunt foarte frecvent întâlniţi şi, drept urmare, considerăm importantă publicarea acestora. Situl arheologic de la Drăguşeni-*În deal la lutărie* are şi o caracteristică mai neobişnuită. Aici au fost descoperite doar gropi de foarte mari dimensiuni, cu material arheologic impresionant, nefiind identificată, până în momentul de faţă, nici o locuinţă de suprafaţă, ceea ce ridică semne de întrebare cu privire la funcţionalitatea acestui loc şi motivele care au dus la acumularea unei cantităţi de material arheologic atât de consistente. Până la desfăşurarea unor cercetări geofizice pe suprafaţa sitului cucutenian, este foarte dificil să ne pronunţăm. Acestea ar putea aduce informaţii detaliate cu privire la dispunerea gropilor sau lămuriri legate de absenţa locuinţelor din perioada respectivă. Se precizează faptul că în unele gropi menajere cercetate aici se aflau inclusiv plăci perforate sau semi-perforate provenind de la cuptoarele de ars ceramica (Dumitrescu 1974, p. 34).

Fig. 6. Panou incizat și pictat din Clădirea 77-Çatalhöyük (House 2010, p. 39, fig. 36)
Fig. 6. Incised panel with paint from Building 77-Çatalhöyük (House 2010, p. 39, fig. 36)

O discuție asupra rolului, posibil religios al anumitor muluri ornamentale, am realizat deja anterior și nu dorim să repetăm informațiile deja publicate (Kovács 2015a).Totuși, facem o serie de precizări esențiale, pentru a sublinia importanța pieselor de față.

În ceea ce privește pereții decorați, în neoliticul balcano-anatolian, în general, nu sunt exemplare foarte numeroase, fie pentru că aceștia nu au fost sesizați, fie pentru că decorul nu s-a păstrat. Pictura apare mai timpuriu și este documentată în situri siriene aceramice, precum Tell Halula și Dja'de al Mughara (Christidou *et alii* 2009, p. 319-335; Coqueugniot 1998, p. 1-8; Molist, Vicente 2013, p. 120-122; Molist 1998, p. 83; Haidar-Boustani *et alii* 2007, p. 10; fig. 1/10), Mureybet (Mellaart 1975, p. 46, fig. 15a), 'Ain Mallaha (Eynan) (Goring-Morris 2002, p. 116; Mellaart 1975, p. 36, fig. 5; Bar-Yosef 1998, p. 163), Ba'ja-Wadi Musa, Petra, Iordania (Gebel 2002, p. 123), Tell 'Abr 3 (Yartah 2004, p. 141-158; Yartah 2005, p. 3-9, Yartah 2013 I, 123-133; Yartah 2013 II, p. 135, fig. 119). Combinarea mai multor tehnici decorative apare, cel mai frecvent, la clădirile de la Çatalhöyük, Turcia (Mellaart 1962; Mellaart 1963; Mellaart 1964; Mellaart 1966; Mellaart 1975). Mulura ornamentală ajunge extrem de rafinată, reprezentând animale și semne geometrice, chiar și modele ce imită textile, în culori vii. Aproape fiecare clădire de la Çatalhöyük prezintă urme de pictură pe pereți. Nu doar pereții au fost decorați aici, ci și coloanele, bucraniile, interiorul nișelor sau statuetele. Picturile și reliefurile de aici sunt, la ora actuală, un punct de reper pentru neoliticul Orientului Apropiat și pentru perioada neolitică în general (Last 1998, p. 356).

Menționăm un decor în relief din Clădirea 77-Çatalhöyük, care prezintă o asociere între incizie și pictură, reprezentată pe peretele nordic (fig. 6). Panoul decorat a fost separat în trei sau patru panouri mai mici, formând decor repetitiv.

Fig. 7. Panou cu incizii liniare şi spiralice în Clădirea 74-Çatalhöyük (Marciniak, Czerniak 2007, p. 119, fig. 77)
Fig. 7. Panel with linear and spiral incisions in Building 74-Çatalhöyük (Marciniak, Czerniak 2007, p. 119, fig. 77)

Două casete erau pătrate şi formate din stele geometrice cu modele încrucişate cu elemente vegetale (?) rulate la colţuri. Caseta dreptunghiulară centrală prezintă o bandă cu zig-zaguri de sus în jos. A patra casetă a fost afectată şi nu sunt foarte vizibile motivele (House 2010, p. 39). Pe toată suprafaţa a avut pictură roşie, refăcută de cinci ori (Çamurcuoğlu 2010, p. 115, fig. 103).

Un singur caz de decor incizat este descoperit până în prezent la Çatalhöyük, în aria TP, Clădirea 74, Space (camera) 327 (fig. 7). Spiralele şi motivele liniare au fost realizate cu o unealtă ascuţită, din os, şi acoperă pereţii dinspre nord şi vest. În faţa acestui panou incizat se afla un mare depozit de oase, depuse sub podea (Marciniak, Czerniak 2007, p. 118).

În ceea ce priveşte Epoca Cuprului, în zona orientală menţionăm lutuială pictată la Anau în Turkmenistan (Mellaart 1975, p. 220), Ein Gedi în Israel, Arslantepe şi Dergimentepe, situri din Turcia (Rothman 2002, p. 114), Teleilat el Ghassul (Shaw, Jameson 1999, p. 271), Tepe Gawra în Irak (Rothman 2002, p. 114). Venind mai aproape, către zona balcanică, observăm că tehnica reliefului atinge niveluri artistice deosebite, însă pictura este reprezentată mai rar şi nu atinge rafinamentul din zonele orientale. Remarcăm basorelief şi muluri ornamentale la Kormadin (fig. 8) (Jovanović 2011, p. 36, fig. 13), Tell Azmak şi Yassa Tepe (Obshtina Vetrino) din Bulgaria (Shaw, Jameson 1999, p. 98). Locuinţa L5 de la Durankulak-*Ostrov* atrage atenţia, fiind interpretată drept sanctuar sau casă a tribului. Construcţia menţionată avea decoruri în relief şi ornamente pictate (Boyadžiev 2004, p. 9).

În ceea ce priveşte Parţa, remarcăm descoperirea din Casa Meandrului (fig. 9). Peretele vestic purta o decoraţie meandrică încrustată cu galben şi pictată cu roşu. Este posibil să fi reprezentat o imagine de invocare, însă lipsa unor elemente face

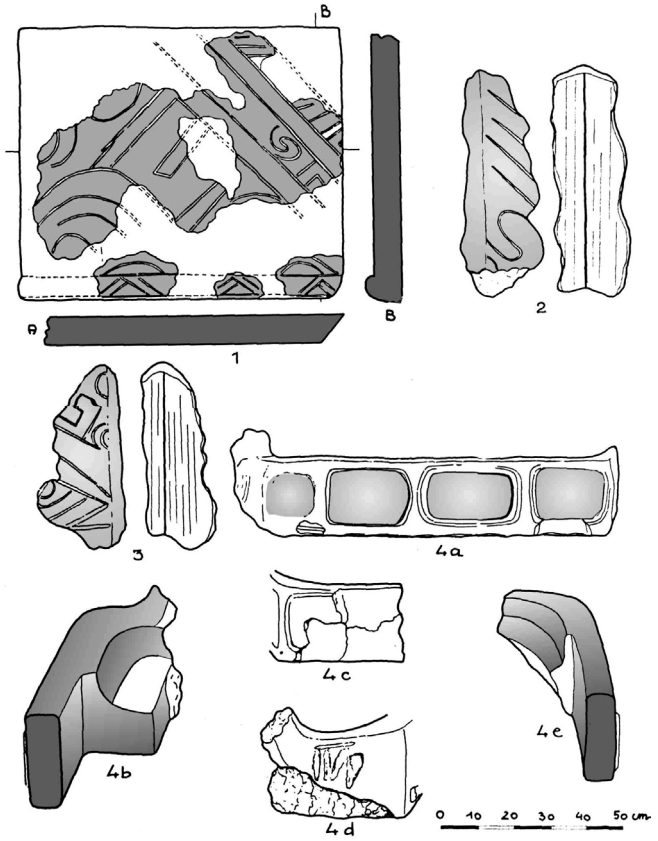

Fig. 8. Fragmente din caseta decorată și din peretele Sanctuarului 1 de la Kormadin (Jovanović, Glisić 1961, fig. 40)
Fig. 8. Fragments from the decorated box and the wall of the Sanctuary 1 from Kormadin (Jovanović, Glisić 1961, fig. 40)

reconstituirea nesigură (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006, p. 237). De menționat sunt decorurile numeroase în relief din Templul 2 de la Parța, precum soclul statuii monumentale (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, pl. 2, 8/1-6, 9/6, 11/3, 47/1-3, 48/1-3, 49/3-4, 50/3-4, 52/1-4, 53/1-4), ce constau din incizii meandrice late realizate în lutul moale, fiind pictate apoi cu culoare roșie (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, p. 220).

De amintit este și Locuința 2 de la Radovanu-*La Muscalu*, care avea pereții pictați în interior, iar lângă intrare erau ornamentați în relief (o bandă de lut). În interior, pereții au fost tencuiți cu un lut fin, iar apoi pictați cu culoare roșie. Peste acest fond s-au aplicat benzi albe de diferite grosimi, în combinații geometrice sau spirale (Comșa 1983, p. 64; Comșa 1990, p. 81; Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006, p. 539).

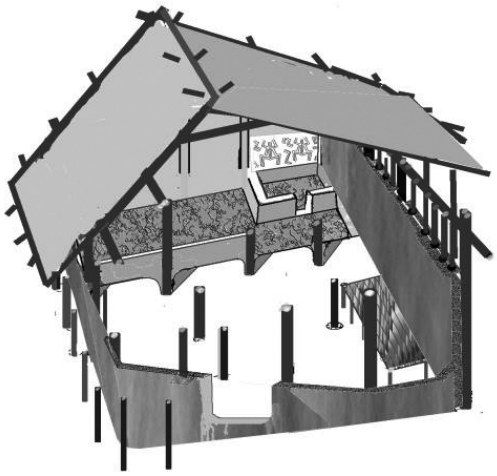

Fig. 9. Casa Meandrului de la Parța (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, p. 252, fig. 209)
Fig. 9. Meander House from Parța (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, p. 252, fig. 209)

În ceea ce privește arealul cucutenian, arta decorului parietal nu atinge măiestria sau frecvența decorului ceramicii. Ar fi de menționat câteva cazuri mai speciale, însă acestea nu reprezintă o regulă de decorare a clădirilor, ci mai degrabă, o excepție. Frontonul de clădire de la Ariușd, jud. Covasna, a suscitat o serie de discuții asupra funcționalității clădirii. Mai mulți cercetători au considerat clădirea T 37 drept sanctuar (Dumitrescu 1974, p. 479; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 237, fig. Vd.101/a, Vd.102/a, b; Mantu-Lazarovici C. M. 2004, p. 50). O opinie diferită exprimă S. Sztáncsuj, care consideră că „*lipsa altor descoperiri speciale din acest loc nu par să sprijine această ipoteză*" (Sztáncsuj 2015, p. 122). Acesta a fost descoperit și publicat în anul 1911 de către F. László (László 1911, p. 310, fig. 15). Fragmentul de mulură de formă triunghiulară, cu două spirale înfășurate față în față și unite în partea superioară, a suscitat interes în mai multe studii, modul deosebit de realizare a frontonului atrăgând atenția specialiștilor, mai ales datorită faptului că este o descoperire unică în mediul eneoliticului de pe teritoriul României (fig. 10, 11, 12, 13).

În situl de la Tîrpești au fost descoperite fragmente de pereți pictați în mai multe clădiri. Clădirea L5 este considerată sanctuar casnic, în primul rând datorită inventarului fix și mobil: vatră dreptunghiulară, masă din lut dreptunghiulară, asociate cu pictură albă (Marinescu-Bîlcu 1981, p. 73-74; Mantu-Lazarovici C. M. 2004, p. 52). Clădirea L10 are peretele netezit, cu stratul superior de 3 cm grosime, cu urme de pictură albă (Marinescu-Bîlcu 1981, 74, fig. 119/1; fig. 125/D10). La

Fig. 10. Ariușd, fronton decorat, fotografie *in situ* (László 1914, p. 306, fig. 13)
Fig.10. Ariușd, decorated gable, *in situ* photo (László 1914, p. 306, fig. 13)

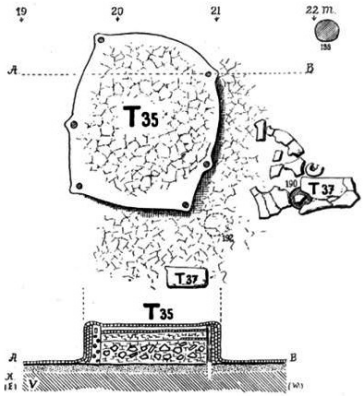

Fig. 11. Ariușd, frontonul decorat și contextul de proveniență, desen (Sztáncsuj 2015, p. 128, fig. 53/1)
Fig. 11. Ariușd, decorated gable and discovery context, drawing (Sztáncsuj 2015, p. 128, fig. 53/1)

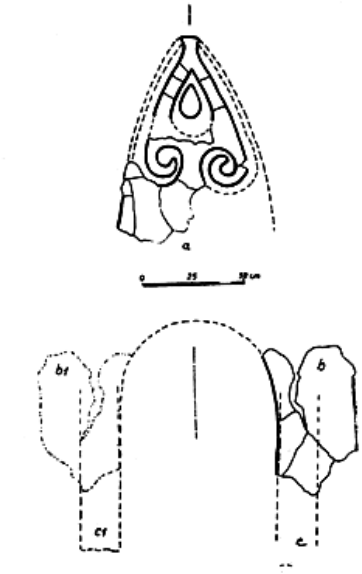

Fig. 12. Ariușd, frontonul decorat și fragmente de perete (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 237, fig. Vd.102)
Fig. 12. Ariușd, decorated gable and wall fragments (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 237, fig. Vd.102)

Fig. 13. Ariușd, frontonul decorat după restaurare (Lazarovici C. M. *et alii* 2009, p. 92, fig. 4)
Fig. 13. Ariușd, decorated gable after restoration (Lazarovici C. M. *et alii* 2009, p. 92, fig. 4)

a *b*

Fig. 14. a) Perete decorat cu spirală în relief din L1 de la Bereşti (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 230, fig.Vd.90); b) Mulura restaurată (Foto: A. Adamescu)
Fig. 14. a) Wall decorated with embossed spiral from L1 from Bereşti (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 230, fig.Vd.90); b) The restored molding (Photo: A. Adamescu)

Truşeşti, L. 60, pe peretele de nor-vest, opus intrării, se aflau două straturi picturale cu o grosime de 1,5-2 cm, de culoare gălbuie-brună. Modelul decorativ nu este precizat (Petrescu-Dîmboviţa *et alii* 1999, p. 117). Un posibil sanctuar casnic se menţionează la Bereşti-*Dealul Bulgarului*, respectiv L1/1960 (fig. 14) (Dragomir 1962, p. 69; Dragomir 1985, p. 95; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 230, fig. Vd.90).

Decorul spiralic de la Bereşti este cea mai apropiată analogie pentru piesele de la Drăguşeni, fiind folosită aceeaşi tehnică de realizare a reliefului. Colţul de mulură, cu cele trei bucle vizibile, este posibil să reprezinte, de fapt, un decor circular concentric sau un început de spirală care nu s-a păstrat. De precizat este faptul că aşezarea de la Bereşti-*Dealul Bulgarului* se încadrează în aceeaşi fază cu siturile de la Drăguşeni-*În deal la lutărie* şi Stânceşti.

Descoperirea din anul 2015 din situl de la Costeşti-*Cier/Lângă Şcoală*, jud. Iaşi aduce completări la registrele decorative ale primei faze ale culturii Cucuteni (fig. 15). O serie de fragmente de plăci de lut decorate ar putea proveni de la un cuptor. Mulura ornamentală era decorată cu motive liniare şi spiralice adâncite/canelate, unele cu terminaţii cornulare. Unul dintre cele mai mari fragmente, de aproape 30 cm lungime, este posibil să provină de la partea frontală a cuptorului (Boghian *et alii* 2016, p. 224-225, 598-601).

Piesele de la Stânceşti au o conformaţie diferită. Modul lor de realizare amintesc, mai degrabă, de tehnologia de modelare a statuilor din lut. Câteva exemplare remarcabile din arealul european au fost discutate într-un material publicat deja

Fig. 15 Mulura ornamentală *in situ* de la Costești- *Cier/Lângă Școală*
(Boghian *et alii* 2016, p. 599, fig. 4/3-4)
Fig. 15 Ornamental molding *in situ* from Costești- *Cier/Lângă Școală*
(Boghian *et alii* 2016, p. 599, fig. 4/3-4)

(Kovács 2015). Câteva statui din lut aparținând culturii Cucuteni sunt de remarcat. Două statuete de mari dimensiuni de la Păuleni-Ciuc, *Dâmbul Cetății*. Ambele prezintă o înălțime mai mare de 25 cm și au fost descoperite în interiorul unor clădiri, una pe podea, lângă un perete, iar a doua, între crăpăturile podelei (Buzea, Lazarovici Gh. 2005, pl. XXIV/1-2). *Torso*-ul de statuie antropomorfă de la Izvoare este o descoperire veche și statuia ar fi putut avea aproximativ un metru înălțime (Vulpe 1957, p. 230, 230/231; Monah 1997, p. 39, 10/1, n. 86). Statuia masivă de la Hăbășești era decorată cu șiruri de romburi pictate (Dumitrescu 1954, fig. 56; Chirica, Văleanu 2008, p. 89). Capul grosier modelat, dar cu trăsături faciale clare de la Mărgineni-Cetățuia, jud. Bacău, atașat probabil unui cuptor, este un argument în plus că inclusiv pasta de modelare a pereților a fost folosită pentru modelarea unor obiecte de dimensiuni apreciabile sau care nu erau destinate mutării (Monah 1997, p. 257, fig. 5). Numeroasele stele, statui și amenajări de la Tușești-*Țuguieta* au fost realizate inclusiv din material poros, cu multe resturi vegetale. Unele statui de mari dimensiuni erau probabil sprijinite pe stâlpi (Petrescu-Dîmbovița *et alii*1999, p. 67, fig. 46-48, p. 85-88, 526, fig. 65 și 167, p. 88-89, fig. 67, p. 117-121, fig. 86-87, 372/3). Nu vom intra în detalii legate de descrierea tuturor obiectelor din clădirile de la Trușești, însă o parte din ele reprezintă statui monumentale, alte obiecte sunt amenajări speciale pentru prezentarea statuilor monumentale. Avem în vedere inclusiv coloane, rame din lut, mese din lut, vetre cu gardină care sunt asociate cu statuile monumentale de aici (Gimbutas 1984, p. 77, fig. 43; Monah, Cucoș 1985, p. 156; Sandars 1985, p. 201; Mantu-Lazarovici C. M. 2004, p. 47, 49, fig. 1; Monah 1997, p. 37-38, n. 72).

Un caz în care regăsim asocierea dintre stelă, statuie și coarnele taurului este amenajarea altarului de la Scânteia-*Dealul Bodești*, jud. Iași (fig. 16). Statuia era

Fig. 16. Altarul din sanctuarul comunitar de la Scânteia (Lazarovici Gh. *et alii* 2019, p. 67, fig. 30)
Fig. 16 The altar in the community sanctuary in Scânteia (Lazarovici Gh. *et alii* 2019, p. 67, fig. 30)

poziţionată într-o amenajare complexă ce cuprinde bucranii, coarne şi ochi din lut, modelate plastic, cu caneluri late (Lazarovici *et alii* 2019, p. 35-76).

Desigur că în cazurile discutate mai sus, avem în vedere faptul că, în context, piesele pot fi observate mult mai clar şi funcţionalitatea lor poate fi descifrată. În cazul pieselor de la Stânceşti, nu se cunoaşte contextul şi din acest motiv nu ne putem hazarda să afirmăm că sunt obiecte de cult sau folosite în vreun oarecare fel pentru desfăşurarea ritualurilor. Totuşi, asemănarea lor tehnică şi formală cu unele piese din categoria celor de cult, ne pot duce spre concluzia că este o posibilitate mare ca acestea să fi făcut parte din amenajări similare pe care le observăm în situri contemporane, din acelaşi areal cultural.

Bibliografie

Bar-Yosef 1998: O. Bar-Yosef, *The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Argriculture*, în: J. Marks (ed.), *Evolutionary Antropology*, Wiley-Liss Inc., 1998, p. 159-177.

Boghian *et alii* 2016: D. Boghian, S. Ignătescu, S.-C. Enea, D. Stigleț, A. Kovács, *Costești, com. Costești, jud. Iași, Punct: Cier/ Lângă Școală*, Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2015, 2016, p. 224-225, 598- 601.

Boyadžiev 2004: Y. Boyadžiev, *Chalcolitic stone architecture from Bulgaria*, Archaeologia Bulgarica VIII, 2004, p. 1-12.

Buzea, Lazarovici Gh. 2005: D. L. Buzea, Gh. Lazarovici, *Descoperirile Cucuteni-Ariușd de la Păuleni Ciuc-Ciomortan „Dâmbul Cetății". Campaniile 2003-2005. Raport preliminar*, Angustia, Arheologie-Etnografie 9, 2005, p. 25-88.

Çamurcuoğlu 2010: D. Çamurcuoğlu, *Conservation*, Çatalhöyük 2010 Archive Report, Çatalhöyük Research Project, 2010, p. 113-117.

Chirica, Văleanu 2008: V. Chirica, M.-C. Văleanu, *Umanizarea taurului celest: mărturii ale spiritualității comunităților cucuteniene de la Ruginoasa-Iași*, Iași, 2008.

Christidou *et alii* 2009: R. Christidou, E. Coqueugniot, L. Gourichon, *Neolithic figurines manufactured from phalanges of Equids from Dja'de el Mughara, Syria*, Journal of Field Archaeology 34, no. 3, 2009, p. 319-335.

Comșa 1983: E. Comșa, *Rezultatele săpăturilor arheologice de la Radovanu, (jud. Călărași)*, Materiale și Cercetări Arheologice, 1983, p. 62-64.

Comșa 1990: E. Comșa, *Complexul neolitic de la Radovanu*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos VIII, 1990, p. 101-108.

Coqueugniot 1998: E. Coqueugniot, *Dja'de el Mughara (moyen-euphrate), un village néolithique dans son environnement naturel à la veille de la domestication*, în: G. Bernard (ed.), *Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, Travaux de la Maison de l'Orient méditerranéen*, Lyon, 1998, p. 1-8.

Crîsmaru1977: A. Crîsmaru, *Drăguşeni, contribuții la o monografie arheologică*, Muzeul Județean de Istorie Botoșani, 1977.

Dragomir 1962: I. T. Dragomir, *Unele considerații cu privire la modul de construcție al locuințelor din așezările Cucuteni-Tripolie*, Studii și cercetări de istorie veche 13, 2, 1962, p. 393-397.

Dragomir 1985: I. T. Dragomir, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Bereşti „Dealul Bulgarului" (1981), județul Galați*, Memoria Antiqvitatis IX-XI, 1977-1979, p. 93-140.

Dumitrescu 1954: Vl. Dumitrescu, *Hăbășești. Satulneolitic de pe Holm*, București, 1954.

Dumitrescu 1973: V. Dumitrescu, *Unele Einige Fragen zur Cucuteni-Kultur im Lichte der Ausgrabungen bei Drăguşeni (nord der Moldau, S. R. Romanien]*, Zeitschrift für Archäologie 7,1973, p. 177-196.

Dumitrescu 1974: Vl. Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăguşeni (jud. Botoșani)*, Din trecutul județului Botoșani I, Botoșani, 1974, p. 37-47.

Florescu A., Florescu M., 2005: A. Florescu, M. Florescu, *Cetățile traco-getice din secolele VI-III a. Chr. de la Stânceşti (jud. Botoșani)*, Targoviște, 2005.

Gebel 2002: H. G. K. Gebel, *Walls. Loci of forces*, în: H. G. K. Gebel, B. D. Hermansen, C. H. Jensen (eds.), *Magic Practices and Ritual în the Near Eastern Neolithic*, Berlin, 2002, p. 119-132.

Gimbutas 1984: M. Gimbutas, *The Godesses and Gods of old Europe. Myths and Cult Images*, Londra, 1984.

Goring-Morris 2002: A. N. Goring-Morris, *The Quick and the Dead. The Social Context of A Ceramic Neolithic Mortuary Practices as seen from Kfar HaHoresh*, în: I. Kuijt (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities*, 2002, p. 103-136.

Haidar-Boustani *et alii* **2007:** M. Haïdar-Boustani, J. J. Ibáñez, M. Al-Maqdissi, A. Armendáriz, J. G. Urquijo, L. Teira, *New Data on the Epipalaeolithic and Neolithic of the Homs Gap: Three Campaigns of Archaeological Survey(2004-2006)*, NEO-LITHICS, The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research 1, 2007, p. 3-52.

House 2010: M. House, *Area Building 77, Spaces 336 & Sp.337*, Çatalhöyük 2010 Archive Report, Çatalhöyük Research Project, 2010, p. 31-42.

Jovanović 2011: B. Jovanović, *Die Kultplätze und Architektur in der Vinča-Kultur*, Banatica, Revista Muzeului Banatului Montan vol. 11, 1991, p. 119-124.

Jovanović, Glisić 1961: B. Jovanović, J. Glisić, *Eneolitsko naselje na Kormadinu kod Jakova*, Starinar XI, 1961, p. 113-139.

Kovács 2015: A. Kovács, *Monumental: elemente arhitectonice şi inventar din cadrul sanctuarelor neolitice şi eneolitice din Europa*, Acta Musei Tutovensis nr. XI, 2015, p. 31-72.

Kovács 2015a: Adela Kovács, *Peretii sanctuarelor si templelor neolitice din sud-estul Europei: Pictura, culoare, motive si simboluri*, ANGUSTIA 19, 2015, p. 9-34.

László 1911: F. László, *Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek. Stations de l'époque prémycénienne dans le comitat de Háromszék*, în Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából - 2. kötet (1911.) 2. füzet, p. 175-259.

Lazarovici C. M. *et alii* **2009:** C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, S. Ţurcanu, *Cucuteni. A great civilisation of the prehistoric world*, Iaşi, 2009.

Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006: C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura neoliticului şi epocii cuprului din România*, Vol. I , Neoliticul, V. Spinei, V. Mihailescu-Bîrliba (eds.), Iaşi, 2006.

Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007: C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura Neoliticului şi Epocii Cuprului din România,* Vol. II, Epoca Cuprului, V. Spinei, V. Mihailescu-Bîrliba (eds.), Iaşi, 2007.

Lazarovici Gh. 2019: Gh. Lazarovici, M. Lazarovici, D. Mischka, C. Mischka, S. Ţurcanu, M. Oancă, A. Kovács, H. Ştefan, A. Berzovan, *Un sanctuar casnic sau comunitar la Scânteia. Studiu de etnoreligie, etnoarheologie, arheologie*, Acta Musei Tutovensis XV, 2019, p. 35-76.

Lazarovici Gh. *et alii* **2001:** Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *Parţa. Monografie arheologică*, vol. 1.1; vol. 1.2, Waldpress, BHAB, 12, 2001.

Mantu-Lazarovici C. M. 2004: C. M. Mantu-Lazarovici, *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni*, Arheologia Moldovei XXV, 2004, p. 47-67.

Marciniak, Czerniak 2007: A. Marciniak, I. Czerniak, *Social transformationsin the Late Neolithic and the Early Chalcolithic periods incentral Anatolia*, Anatolian Studies 57, 2007, p. 115–130.

Marinescu-Bîlcu 1981: S. Marinescu-Bilcu, *Tîrpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford, 1981.

Mellaart 1962: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, first preliminary report, 1961*, Anatolian Studies 12, 1962, p. 42-60.

Mellaart 1963: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, second preliminary report, 1962*, Anatolian Studies 13, 1963, p. 45-97.

Mellaart 1964: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, third preliminary report, 1963*, Anatolian Studies 14, 1964, p. 40-113.

Mellaart 1966: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, fourth preliminary report, 1965*, Anatolian Studies 16, 1966, p. 165-191.

Mellaart 1967: J. Mellaart, *Çatal Hüyük. A Neolithic town in Anatolia*, London, Thames and Hudson, 1967.

Mellaart 1975: J. Mellaart, *The Neolithic of the Near East*, London, 1975.

Molist, Vicente 2013: M. Molist, O. Vicente, *Los restos pictóricos de las casas, de Tell Halula, (Periodo PPNB medio-reciente)*, în: M. M. Montaña (coord.), *Tell Halula: un poblado de los primeros agricultores en el valle del Éufrates, Siria*, Memoria Científca - Tomo I, 2013, p. 112-126.

Monah 1997: D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, 1997.

Monah, Cucoș 1985: D. Monah, Șt. Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985.

Petrescu-Dîmbovița *et alii* 1999: M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *Trușești, monografie arheologică*, București-Iași, 1999.

Rothman 2002: M. S. Rothman, *Tepe Gawra: The Evolution of a small, prehistoric center in northern Iraq*, Philadelphia, 2002.

Sandars1985: K. N. Sandars, *Prehistoric Art in Europe*, Penguin Books, 1985.

Shaw, Jameson 1999: I. Shaw, R. Jameson, *A dictionary of archaeology*, Oxford, 1999.

Sztáncsuj 2015: S. J. Sztáncsuj, *Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei*, Cluj Napoca, 2015.

Vulpe1957: R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957.

Yartah 2004: T. Yartah, *Tell ,Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première approche*, Paléorient 30, 2, 2004, p. 141-158.

Yartah 2005: T. Yartah, *Les bâtiments communautaires de Tell 'Abr 3 (PPNA, Syrie)*, NEO-LITHICS, The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research 1/05, 2005, p. 3-9.

Yartah 2013 I: T. Yartah, *Vie quotidienne, vie communautaire et symbolique à Tell ,Abr 3 – Syrie du Nord. Données nouvelles et nouvelles réflexions sur L'horizon PPNA au nord du Levant 10 000-9 000 BP*, Volume I – Texte, Lyon, 2013.

Yartah 2013 II: T.Yartah, *Vie quotidienne, vie communautaire et symbolique à Tell ,Abr 3 – Syrie du Nord. Données nouvelles et nouvelles réflexions sur L'horizon PPNA au nord du Levant 10 000–9 000 BP*, Volume II – Figures, Lyon, 2013.